

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

A nyugati világ és a mongolok

BESZÉLHETÜNK-E KERESZTÉNY SZOLIDARITÁSRÓL?

A kereszténység – mint egy szolidáris nagy család képzete – a modern kutatók szerint már az első századokban is meghatározó módon járult hozzá a vallás gyors és mindent elsöprő erejű terjedéséhez. Későbbi megfogalmazásban a keresztényeket a „respublica Christiana” egyesítette, s egyúttal fel is jogosította, hogy külső veszély esetén a fenyegetéssel arányban álló választ adjanak egyénileg s a pápa felhatalmazása alapján uralkodóikkal együtt, aminek a keresztes eszmekör adott keretet. Kimondatlanul is a saját üdvösségét veszélyeztette az, aki kibújt a kötelezettség alól, amelynek teljesítését a pápa már a II. század óta lelki és pénzügyi kiváltságokkal támogatta. A felhívások fogadtatása persze mindig függött az adott időszak politikai körülményeitől, még ha III. Calixtus pápa ki is nyilvánította, hogy a pápai felhívás olyan súlyú, mintha Krisztus vagy Szent Péter szólana.

A pápáknak – miként a korabeli uralkodóknak – általában azonnal mobilizálható készpénztartalékuk és fegyveres erejük nem volt, terveiket az önkéntes felajánlásokra s különösen a jövőben beszédendő, az egyházakra vagy világiakra, olykor mindkettőre kiterjedő különadókra alapozták. Ezek legnevezetesebb példája a hattini csata és Jeruzsálem elvesztése után Angliában, valamint Franciaországban szedett ún. „Saladin tizede” volt.

A keresztény nemzetek közössége kétségkívül működött, s a 11. század óta

megragadható keresztes eszmekör védőernyője alatt figyelemre méltó eredményeket ért el. Európában tömegek mozdultak meg a Hispán-félsziget visszahódítására, majd a keresztes eszme 1291-ig életben tartotta a szentföldi latin államokat. Eközben a Mediterráneumban az Égei-tengertől az Azovi-tengerig egy latin világ körvonalai rajzolódtak ki, amely az itáliai kereskedővárosoknak, a frankoknak, aragónoknak és johannitáknak köszönhetően egészen az oszmán hódításig, esetenként a 16–17. századig életképes volt. A 12. századtól a

Baltikum térségében megjelenő keresztes lovagrendek ugyancsak összeurópai támogatást kivívó harcokban tágitották a latin kereszténység határait.

A keresztény világ a mongolok megjelenése idején világszerte harcban állt a muszlimokkal, a balti pogányokkal, illetve mindazokkal, akik a pápai hatalommal szembeszálltak, legyenek azok eretnekek, ortodoxok vagy éppen a német császár. A kiváltságokat ugyan a szentföldi küzdelemben való részvételre hirdették meg, de pápai döntés alapján ez átváltható volt a fenti célok

Az állami megrendelésre készülő, egységes iskolai szemléltető képek bevezetése Magyarországon az cötvösi kötelező népoktatási törvény folyamán volt. Az első, 1872-es sorozatban még természetrajzi, társadalmi témák szerepeltek, a századforduló után azonban az igény eltolódott a történeti képek irányába. Az 1913-as sorozat egyik lapján Kovács Ágoston festményének színes litográfiai másolata jelent meg, *IV. Béla hazatérése a tatárjárás után, 1242* címmel. A „hazaifüi érzelmeket ébren tartani” szándékozó ábrázolás érdekes változata a korábbi előképeknek. A kifinomult kidolgozás leegyszerűsödött, viszont a hazatérők statikus szemlélődésébe cselekmény szövődött: a sebesültek felkarolása, valamint a király előtt térdelő népies viseletű túlélő beszámolója. Az ábrázolás stílusa közel áll a gödöllői művészek munkásságában hangsúlyosan jelen lévő magyar mondavilág és történelmi események jeleneteinek megformálásához. (G. M.)

bármelyikére. Ebből az is következik, hogy az 1240-es években nem a mongolok jelentették a keresztény világot fenyegető egyetlen veszélyt, még ha a támadás kegyetlensége és váratlansága meg is rettentette a korabelieket – persze talán nem jobban, mint amikor ma egy afrikai mészárlásról olvasunk karos-zékünkben hátradőlve. A frontok sokasága az érdeklődést és az erőforrásokat is megosztotta.

A reconquista 1063-ban vett újabb lendületet, amikor I. Sándor pápa meghirdette a protokeresztes hadjáratnak tekinthető nemzetközi vállalkozást, amely 1064-ben nagy sikerre vezetett Barbastro aragóniai kisváros elfoglalásával. A később szentként tisztelt kasztíliai király, III. Ferdinánd az 1230–40-es években számolta fel a mór uralmat a félsziget középső részén. 1236-ban foglalta el a régi Umajjád fővárost, Córdoba-t, majd hódításaira Sevilla 1248. évi birtokba vételével tette fel a koronát. Az Árpád-házi feleséggel büszkélkedő I. (Hódító) Jakab aragóniai király többéves háborúskodás után, 1238-ban foglalta el Valenciát, miután ehhez IX. Gergely pápától egy évvel korábban elnyerte a keresztes bullát.

A baltikumi keresztes hadjáratok sem szüneteltek, de váltakozó kimenetelűek

voltak. 1236 szeptemberében a keresztes kiváltságokkal felruházott Kardtestvérek szenvedtek döntő vereséget a pogány szamogétektől a scheulni csatában (2000-tól ez a balti egység emléknapija). 1242 tavaszán a Német Lovagrend csapatai a tartui (dorpati) herceg-püspök vezetésével a befagyott Peipus-, azaz Csúd-tavon a később ortodox szentként tisztelt Alexandr Nyeveszkij novgorodi milíciáitól szenvedtek döntő vereséget, de a finn keresztény térítés védelmében hozott pápai bullák (1233, 1237) a vereség ellenére megerősítették a lovagrendi és svéd jelenlétet a térségben.

Nem kevésbé fordulatos a Szentföld története ezekben az években, hiszen a pápa legfőbb ellenlábas, II. Frigyes császár által 1229-ben visszaszerzett Szent Város, Jeruzsálem éppen 1244-ben került véglegesen a muszlimok kezére. Annak ellenére, hogy IX. Gergely 1239-ben keresztes háborút hirdetett, és Champagne-i Tibold, majd Cornwalli Richárd vezetésével komoly sereg érkezett, az akkorra kialakult kaotikus stratégiai helyzetben érdemben nem tudtak változtatni, ha éppen nem rontottak rajta.

Ebben a szituációban a Kelet-Európát ért mongol támadás híre csak lassan lépte át a kortársak ingerküszöbét, annak ellenére, hogy közeledtéről jó előre tudtak, s az ortodox orosz fejedelemségek bukását nyilván Isten büntetésének tekintették. A népszerűsítő szakirodalomban folyamatosan jelen van az a vélemény, hogy a keresztény Nyugat cserben hagyta Közép-Európát, leginkább a Magyar Királyságot. Hosszabb távon ezt a véleményt kiterjesztik a középkori magyar történelem egészére, s minden jelentősebb összecsapás kapcsán hangsúlyozzák.

Az oszmán törökök elleni harc során jellemző példája ennek Nándorfehérvár 1456-os ostroma, amikor a nyugati keresztesek egy része valóban nem ért oda időben, vagy ilyen a mohácsi csata előestéje. Oszmán török vonatkozásban legutóbb Bárány Attila mutatta be, hogy a nyugati udvarok – az ő anyaggyűjtésében elsősorban az angol udvar – milyen nagy figyelemmel kísérték a Magyar Királyság sorsát, s kiderült, hogy a pápai pénzügyi segélyek mellett a beígért angol segély is megérkezett, igaz, a mohácsi csata után.

Persze rögtön ellenvetés tehető, hogy húzható-e egyáltalán határvonal vallás, politika, kereskedelem és üzlet között. A segélykérők hangját meghalló hatalmak közvetlen gazdasági céljait is szem előtt tartották, és ha volt kinek, be

is nyújtották a számlát. Egy ilyen világba törtek be a mongolok, akikről az első híradást a nyugatiak számára éppen magyar domonkos utazók jutatták el.

Igaz, II. András 1218-ban a Szentföldről hazafelé tartó serege a kilikiai Örményország táján éppen bele is futhatott volna az akkortájt odaérő mongol előőrökbe, de erre nem került sor. A szolidaritás hiányát emlegetők között persze a legmeggyőzőbbek maguk a magyarok, a király és főpapok, akiknek segélykérő levelei fennmaradtak. Az ő érvelésüket nehéz lenne cáfolni, ők valóban – és joggal – úgy érezték, hogy magukra hagyták, sőt elárulták őket (s II. Frigyes osztrák herceg magatartása nem is járt messze ettől).

Kérdés, hogy milyen segítségben reménykedhettek. A király 1241. májusi levelében „tanácsot s oltalmat” kér, amit a pápa, a keresztes bullákat bőkezűen kiállító IX. Gergely megértett. A magyar követek a váci püspök vezetésével júniusban érkeztek a pápához a király május 18-án Zágrábban kelt levelével. IX. Gergely már június 16-án megadta a tatárok ellen Magyarországon harcolóknak ugyanazon kiváltságokat, amelyek a szentföldi harcosokat megillették. Három nappal később a német és osztrák ciszter, domonkos, ferences előjárókat szólította fel a kereszt meghirdetésére.

IV. Bélát persze kijózaníthatta II. Frigyes császár levele, amelyben maga Frigyes sorolta fel indokait, hogy miért nem tud egy ilyen hadjáratban részt venni, de fia, Konrád választott király szerepét nyitva hagyta. Béla 1242 januárjában talán még bízott abban, hogy a Duna vonalát meg tudja erősíteni a beérkező keresztesekkel. Ennek esélyét azonban a keresztesek egyébként is kiszámíthatatlan gyülekezése és vonulási sebessége nagyban csökkentette, hiszen az egyes kontingensek még a nagy szentföldi hadjáratokra is éves késésekkel érkeztek meg.

Meglepő módon Németországban a tatárok betöréséről érkező hírek hatására Siegfried mainzi érsek – II. Frigyes császár és fia, Konrád távollétében – már áprilisban, a pápai döntést megelőzve zsinatot hívott össze Erfurtba, ahol április 25-én a mainzi érsekkel együtt döntött a keresztes hadjáratról, s felhívásukat egyháztartományaikban ki is hirdették. Konrád király maga is felvette a keresztet május 19-én Esslingenben, és Alsó-Németország tartományaiban közhírré tette a hadjáratot. A további csatlakozók közül elég, ha Vencel cseh királyra, Kon-

A 19. századi tatárjárás-ábrázolások egyik nagy csoportját a „király menekülése” jelenetek alkotják. Than Mór *IV. Béla futása* című korai akvarelljén a menekülő királyt katonái segítik fel a lovára egy domb előtt. (fent). Az alkonyi jelenet jobb szélén, a háttérben feltűnik egy üldöző tatár lovas. A király patetikusan mozdulattal búcsúzik hátramaradó katonáitól. Sok más korai művéhez hasonlóan

Than később ezt a jelenetet is megfestette nagyobb olajképen (lent). Itt is megmaradt a romantikus holdfényes, fáklyás alkonyi megvilágítás, a kép közepén magasodó domb elválasztó, rejtő jellege és a jobb szél-

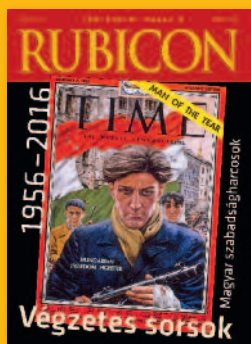
len feltűnő üldöző lovasok. Új elem az előtérben a földön fekvő, kimerült, összeesett ló, ez világítja meg pontosabban a jelenet értelmét. A király lova menekülés közben elbukott, és egyik katonája ajánlja fel neki saját jószágát, megmentve ezzel urát, egyben felvállalva a hősi halált. A jelenetnek fennmaradt 13. századi írásos forrása is: IV. Béla király birtokadományozó oklevele Ákos nembeli Ernye főlovászmesternek (kelt: 1250. július 7.). Ebben leírják, hogy amikor a tatárok elől menekülő király lova kidőlt, Ernye ispán átengedte neki saját lovát, maga pedig sok sebet szenvedve sikeresen kiszabadult az üldözők gyűrűjéből. (G. M.)

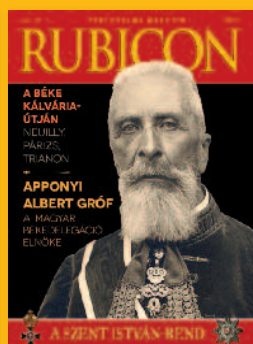
rad von Hochstade kölni érsekre, Otto braunschweigi hercegre vagy a tiroli grófra, Albertre utalunk. Szászországban is bizonyosan folyt a szervezés, a *Wormsi évkönyvek* pedig a fogadalmak megváltásaképpen a hadjáratra összegyűlt pénzről tudósít. A sereg gyülekezési helyeként Nürnberget jelölték ki 1241. július 1-jére, ám végül nem indultak el.

A hadjárat meghíúsulását illetően csak találgatunk, talán az újra kialakuló helyi polgárháborús helyzet tehető felelőssé, illetve a német püspökök és Konrád király részéről a hadjárat saját vezetésük alá helyezésével a pápai szerepvállalás negligálása, Róma szempontjából annak elbitorlása. Az is homályban maradt, hogy a nyugati sereg hol akarta védelmezni a kereszténységet: a Dunánál, az Alpoknál vagy a Bécsi erdőnél? Mindezt csak bonyolította, hogy a II. Frigyes és a pápa közötti ellentét ezekben az években kulminált: s a szentföldi fogadalmakat 1241 februárjában éppen a Frigyes elleni hadba szállásra lehetett átváltani, s a császár 1241 májusában semmisített meg egy pápapárti hajóhadat és ejtett fogságba két tucatot, a hajókon Rómába igyekvő főpapot. A pápa azonban 1241 augusztusában elhalálozott, a pápi trón üresedésbe került, s a kereszties hadjárat kérdése háttérbe szorult. A keresztény világ védelmi mechanizmusa 1241-ben hihetetlenül hamar beindult, de különféle, leginkább nemzetközi érdekkellentétek miatt legalább olyan hirtelen lelassult, majd megbénult.

1242 után a mongolok és a nyugatiak – különösen a pápai udvar – közötti diplomáciai kapcsolatoknak komoly lendületet adott az Arany Horda területén való térítés, sőt a kánok és családjuk személyes megtérítésének lehetősége, a mongoloknak lehetséges szövetségesként történő bevonása a szentföldi harcokba, s mindennek a magyarországi ferencesek megjelenésével közvetlen magyar szála is kialakult. Ebben az új „keleti nyitásban” a magyar udvar sem maradt tétlen, amellet, hogy a király maga is kapcsolatba lépett a mongolokkal, dinasztikus politikája, a kunok asszimilációja, a balkáni terjeszkedés és a latin befolyási övezet kiterjesztése a tatárjárás emlékezetét új kontextusba helyezte. Meglehet, hogy a pápának írott híres levelében a király keserűen emlegeti fel a tatárok elleni segítség kérését, felpanaszolva, hogy a mongolokkal levelező IX. (Szent) Lajos kereszties hadjáratát támogatja Róma, de ez ekkorra már egy megerősödő és öntudatra ébredő középhatalom politikai retorikájának része lett. ♦

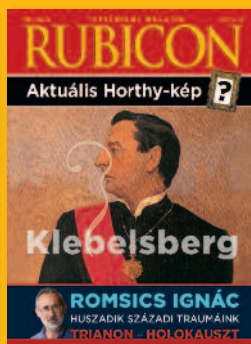
2016/10-11.

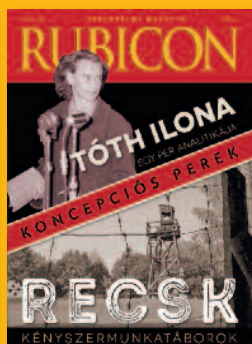
2014/6.

2017/7-8.

2012/9-10.

2015/10.

Sikerszámaink!

2013/2-3.

2014/10.

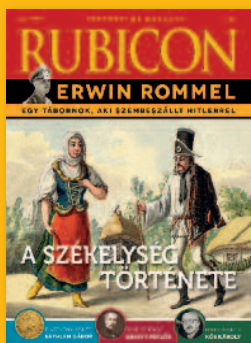
2013/8.

2017/9.

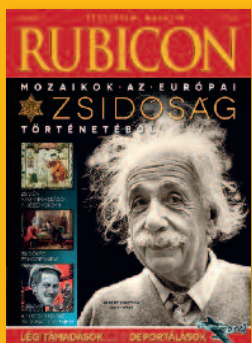
2016/7.

2014/1.

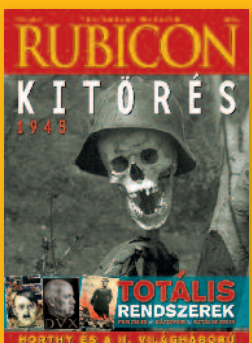
2015/1.

2013/4.

2016/3.

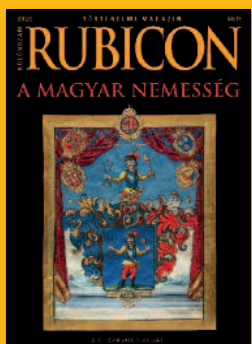
2012/3.

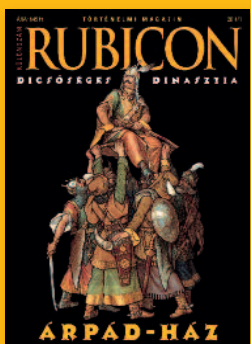
2017/1. különszám

2011/3. különszám

2012/2. különszám

2011/1. különszám

2012/1. különszám

Megrendelhető: www.rubicon.hu

Id. Markó Károly: *IV. Béla menekülése (részlet)*. Az 1853-ban megfestett történelmi jelenet klasszicizáló alpesi tájképhez helyezve látható, hasonlóan Markó más, bibliai, mitológiai témájú tájképeinek staffázsalakjaihoz. A középtérben látszik a folyó gázlójánál átkelő menekülőik csoportja a király alakjával, aki sérült lovat és öntelülő katonáit hátrahagyva továbbindul a túlparton közeledő, vágatató tatárok elől. A lappangó képet csak reprodukcióiról ismerjük, de ismeretlen mestertől származó korai másolatát a Magyar Nemzeti Galéria őrizi gyűjteményében. (Gödöllő Máttyás)

RUBICON-MEGRENDELÉS:

www.rubicon.hu